

LEERPLAN DERDE GRAAD SECUNDAIR ONDERWIJS

Basisvorming Dubbele finaliteit

Graad: derde graad

Leerjaar: eerste en tweede leerjaar

Leerplannummer: voorlopige versie dd. 20/09/2023

Nummer inspectie:

DISCLAIMER: De eindtermen (alsook de decretale nummers) opgenomen in dit leerplan zijn onder voorbehoud van goedkeuring door het Vlaams Parlement.

Inhoudstafel

Inleiding	3
Visie en leeswijzer	4
Doelgroep en beginsituatie	6
Leerplandoelen	7
Sleutelcompetentie 1: Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/lichamelijke, geestelijke en emotionele gezondheid	7
Sleutelcompetentie 2: Competenties in het Nederlands	11
Sleutelcompetentie 3: Competenties in andere talen	19
Sleutelcompetentie 4: Digitale competenties en mediawijsheid	25
Sleutelcompetentie 5: Sociaal-relatieve competenties	26
Sleutelcompetentie 6: Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie	27
Sleutelcompetentie 7: Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven	37
Sleutelcompetentie 8: Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn	39
Sleutelcompetentie 9: Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn	43
Sleutelcompetentie 11: Economische en financiële competenties	46
Sleutelcompetentie 13: Leercompetenties met inbegrip van innovatief denken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken	49
Sleutelcompetentie 15: Ontwikkeling van initiatief, ambitie en ondernemingszin	51
Sleutelcompetentie 16: Cultureel bewustzijn en culturele expressie	53
Minimale materiële vereisten	55
Vakkenkoppeling	61
Bijlage: handelingswerkwoorden	64

Inleiding

Het voorliggende leerplan is een ontwerpversie opdat scholen en leraren zich reeds op volgend schooljaar zouden kunnen voorbereiden en dient daarom voornamelijk als servicedocument gezien te worden in afwachting van het definitieve leerplan, zoals het zal ingediend worden bij de onderwijsinspectie. Houd er dus rekening mee dat er in de loop van het verdere goedkeuringsproces (valideringscommissie, Vlaamse regering, Vlaams parlement) nog (meestal kleine) wijzigingen kunnen optreden in dit leerplan.

De eindtermen, die letterlijk opgenomen werden in dit leerplan, zijn onder voorbehoud van goedkeuring door het Vlaams Parlement. Ook de decretale nummers die opgenomen werden (verwijzing naar de nummering van de eindtermen in het desbetreffende decreet) kunnen dientengevolge nog wijzigen.

De begeleidende teksten in dit leerplan zullen ook nog verder aangevuld worden.

Ontwerp

Visie en leeswijzer

Het vernieuwde curriculum vertrekt van de decretaal verankerde sleutelcompetenties:

1. Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn en op vlak van lichamelijke, geestelijke en emotionele gezondheid
2. Competenties in het Nederlands
3. Competenties in andere talen
4. Digitale competentie en mediawijsheid
5. Sociaal-relatieve competenties
6. Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie
7. Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven
8. Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn
9. Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn
10. Competenties inzake duurzaamheid
11. Economische en financiële competenties
12. Juridische competenties
13. Leercompetenties met inbegrip van innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken
14. Zelfbewustzijn en zelfexpressie, zelfsturing en wendbaarheid
15. Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties
16. Cultureel bewustzijn en culturele expressie.

Het GO! heeft ervoor gekozen om het leerplan basisvorming te ordenen volgens deze sleutelcompetenties en niet volgens vakken om op die manier een flexibele schoolorganisatie te faciliteren. Het is immers aan de school om de leerplandoelen te koppelen aan leraren/vakken/vakkenclusters/projecten. Bij deze koppeling dient de school er wel rekening mee te houden dat de gekoppelde leraar het vereist/voldoende geacht bekwaamheidsbewijs heeft volgens de vakkenkoppeling die in dit leerplan is opgenomen.

De sleutelcompetenties worden in samenhang gelezen. Binnen een sleutelcompetentie en over de sleutelcompetenties heen dienen de leerplandoelen in samenhang te worden gelezen.

Een leerplandoel is in de regel slechts aan één sleutelcompetentie gekoppeld. De sleutelcompetenties 2 (Competenties in het Nederlands), 3 (Competenties in andere talen) en 6 (Competenties in zake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie) werden door de overheid aangeduid als prioritair, maar gedurende het geheel van de leerplicht komen alle sleutelcompetenties aan bod.

Sommige sleutelcompetenties (10, 12, 14) blijven leeg omdat ze in andere sleutelcompetenties aan bod komen.

Hoe zijn de leerplandoelen opgebouwd?

- Kennis is zoveel mogelijk geïntegreerd in de doelzin.
- Een leerplandoel bestaat uit één doelzin met één handelingswerkwoord. Waar nodig is uitzonderlijk gekozen voor meerdere handelingswerkwoorden. Voor de handelingswerkwoorden die wat meer duiding nodig hebben, werd als bijlage bij het leerplan een tabel opgenomen met synoniemen of toelichting.
- Het GO! besliste om, gebaseerd op deze handelingswerkwoorden, ook het beheersingsniveau aan te duiden.
- Bullets bij de doelzin zijn een aanvulling of precisering van elementen die niet noodzakelijk uit de doelzin blijken, maar die wel van belang zijn om de doelzin te realiseren. De bullets bij de

doelzin staan dus altijd in relatie tot de doelzin. Het geheel van de doelzin en de bijhorende bullets geeft aan wat minimaal wordt verwacht.

- Onderliggend aan de leerplandoelen, kunnen ook subdoelen opgenomen zijn. Deze willen het leerplandoel, met het oog op duidelijkheid, opsplitsen in verschillende elementen die elk een bepaald aspect (inhoud en/of vaardigheid) belichten van het leerplandoel. Ook deze subdoelen kunnen bullets bevatten. Leerplandoel, subdoelen en bullets moeten in samenhang en als een geheel gelezen worden.

Bij het formuleren van eindtermen voor de basisvorming is er over gewaakt dat het ambitieniveau hoog ligt voor alle leerlingen. Tegelijkertijd zijn doordachte keuzes gemaakt en prioriteiten gesteld rekening houdend met de eigenheid en profilering van de finaliteiten en bepaalde studierichtingen. Het geheel van de eindtermen basisvorming is haalbaar voor alle leerlingenprofielen binnen een finaliteit. Er is gewaakt over een evenwicht tussen basisvorming en het (beroeps)specifieke deel (specifieke eindtermen en/of beroepskwalificaties). Waar nodig wordt een aantal eindtermen verder uitgediept en geïntegreerd in de (beroeps)specifieke vorming, onder meer in specifieke eindtermen van de specifieke vorming voor de domeinoverschrijdende en de domeingebonden doorstroomfinaliteit en de dubbele finaliteit. Op die manier wordt recht gedaan aan zowel de eigenheid als het ambitieniveau van elke studierichting.

Meer in het bijzonder voor de prioritaire sleutelcompetenties 2 (Competenties in het Nederlands), 3 (Competenties in andere talen) en 6 (Competenties in zake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie) zijn sommige eindtermen van de basisvorming doorstroomfinaliteit doorgeschoven naar de specifieke eindtermen om enerzijds toe te laten dat alle leerlingenprofielen de eindtermen basisvorming kunnen bereiken en om anderzijds het ambitieniveau van studierichtingen maximaal te vrijwaren.¹

---

¹ Uittreksel uit de Memorie van Toelichting bij het decreet betreffende de onderwijsdoelen voor de tweede en derde graad van het secundair onderwijs (datum en bladzijde toe te voegen bij goedkeuring van het decreet)

Doelgroep en beginsituatie

Leerlingen die het eerste leerjaar van de derde graad aanvatten in de dubbele finaliteit, hebben door het behalen van de eindtermen basisvorming van de tweede graad de nodige competenties verworven om de overstap naar de derde graad succesvol te kunnen maken en kunnen vanuit dit oogpunt beschouwd worden als een homogene groep.

De kenmerken van de leerlingen in de derde graad verschillen echter qua aanleg en belangstelling op cognitief, psychomotorisch en sociaal-affectief vlak, waardoor ze vanuit dit oogpunt kunnen beschouwd worden als een heterogene groep.

Daarom vinden we het belangrijk om – bij het begin van de graad – de beginsituatie van elke leerling goed in kaart te brengen, om als lerarenteam zicht te krijgen op de kenmerken van de leerlingengroep en een leerlijn uit te werken die nauw aansluit bij de beginsituatie en de mogelijkheden van de leerlingen. Hierbij heeft het lerarenteam de vrijheid en verantwoordelijkheid om leerplandoelen in te plannen in zowel het eerste als tweede jaar van de derde graad volgens de noden, behoeften en mogelijkheden van hun leerlingengroep. Daarnaast heeft het lerarenteam de vrijheid om te bepalen op welke manier de doelen functioneel geclusterd en aangeboden kunnen worden binnen de derde graad.

Aan de ene kant wordt in de derde graad verder gebouwd op de tweede graad. In de derde graad vinden we het daarom belangrijk om – afgestemd op de leerlingengroep - als lerarenteam passende begeleiding met expliciete aandacht voor Gepersonaliseerd Samen Leren² te voorzien. Een leertraject kan gedifferentieerd zijn, maar het einddoel blijft dat samen met alle leerlingen alle leerplandoelen met onderliggende kenniselementen op het einde van de derde graad op een kwaliteitsvolle manier op het vastgelegde beheersingsniveau werden aangeleerd, ingeoeft en geëvalueerd.

---

² [Visietekst Gepersonaliseerd Samen Leren](#)

Leerplandoelen

Sleutelcompetentie 1: Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/lichamelijke, geestelijke en emotionele gezondheid

BV3_01.01	01.01
De leerlingen passen technieken voor levensreddend handelen toe in een gesimuleerde leeromgeving. <ul style="list-style-type: none"> • technieken en hulpmiddelen bij ongevallen en noodsituaties • AED • symptomen gerelateerd aan ongevallen en noodsituaties	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_01.02	01.02
De leerlingen ontwikkelen gezondheidsvaardigheden in functie van hun fysiek en mentaal welzijn binnen verschillende thema's. ³	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_01.02.01	Subdoel 01
De leerlingen beoordelen vanuit verschillende thema's hun eigen fysiek gezondheidsgedrag a.d.h.v. recente wetenschappelijke inzichten. <ul style="list-style-type: none"> • gezondheidsrichtlijnen	
BV3_01.02.02	Subdoel 02
De leerlingen beoordelen hun eigen mentaal welbevinden a.d.h.v. recente wetenschappelijke inzichten. <ul style="list-style-type: none"> • richtlijnen m.b.t. mentaal welbevinden	
BV3_01.02.03	Subdoel 03
De leerlingen beoordelen eigen en andermans gedrag a.d.h.v. recente wetenschappelijke inzichten. <ul style="list-style-type: none"> • principes van gedragsverandering	

³ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

BV3_01.03	01.03
De leerlingen voeren conform de beweegrichtlijnen in verschillende bewegingsomgevingen activiteiten uit in verschillende individuele, interactieve en ritmisch expressieve bewegingsdomeinen. ⁴	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_01.04	
De leerlingen reflecteren over de impact van uitgevoerde fysieke activiteiten op hun gezondheid in functie van een levenslange fysieke actieve levensstijl.	
<ul style="list-style-type: none"> • beweegrichtlijnen • fysieke activiteitsgraad • hartfrequentiezones	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_01.05	01.04
De leerlingen ontwikkelen kracht, lenigheid, uithouding, snelheid, coördinatie en evenwicht, rekening houdend met de evolutie van hun fysieke capaciteiten.	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_01.05.01	Subdoel 01
De leerlingen voeren lichaamskenmerk-specifieke activiteiten uit om kracht, lenigheid, uithouding, snelheid, coördinatie en evenwicht te ontwikkelen.	
BV3_01.06	
De leerlingen onderbouwen hun eigen beweegvoorkeuren aan de hand van hun eigen fysieke capaciteiten en de mogelijke evolutie ervan.	

⁴ Rekening houdend met de context (zoals bewegingsomgevingen en bewegingsdomeinen) waarin het minimumdoel aan bod komt.

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_01.07

01.05

De leerlingen voeren motorische basisvaardigheden uit, rekening houdend met ergonomische principes en de evolutie van hun fysieke capaciteiten.

- technieken van bewegingsleer
- ergonomie

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_01.08

01.06

De leerlingen passen tactieken en principes toe met respect voor de afgesproken regels en rollen in sport en spel.⁵

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_01.08.01

Subdoel 01

De leerlingen hanteren in meerdere rollen regels van verschillende spelvormen, individuele sporten, interactieve sporten en ritmisch-expressieve sporten.

BV3_01.08.02

Subdoel 02

De leerlingen hanteren in meerdere rollen spel- en sporttactieken, strategieën en principes binnen verschillende spelvormen, individuele sporten en interactieve sporten.

BV3_01.08.03

Subdoel 03

De leerlingen hanteren in meerdere rollen principes van ritmiek binnen ritmisch-expressieve bewegingsactiviteiten.

BV3_01.09

01.07

⁵ Rekening houdend met de context (zoals de bewegingsdomeinen) waarin het minimumdoel aan bod komt.

De leerlingen hanteren in verschillende rollen in sport en spel strategieën om verantwoord en veilig gedrag te bevorderen.⁶

- veilige beweegomgeving

Beheersingsniveau

toepassen

---

⁶ Rekening houdend met de context (zoals de bewegingsdomeinen) waarin het minimumdoel aan bod komt.

Sleutelcompetentie 2: Competenties in het Nederlands

BV3_02.01		02.09
De leerlingen zetten doelgericht strategieën in ter ondersteuning van informatieverwerking en communicatieve handelingen. ⁷		
Beheersingsniveau		
toepassen		
BV3_02.02		02.10
De leerlingen zetten eerder en nieuwverworven woordenschat in ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.		
<i>Tekstkenmerken voor receptie</i> <i>Minimumvereisten voor productie</i>		
Beheersingsniveau		
toepassen		
BV3_02.03		
De leerlingen begrijpen (hoog)frequente academische woordenschat.		
<i>Tekstkenmerken voor receptie</i>		
Beheersingsniveau		
begrijpen		
BV3_02.04		02.01
De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten.		
<i>Tekstkenmerken voor receptie</i>		
Tekstsoorten	● grote variatie aan tekstsoorten	

⁷ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

Structuur en samenhang	<ul style="list-style-type: none"> ● complexe structuur ● herkenbare samenhang
Inhoud	<ul style="list-style-type: none"> ● concrete tot algemene inhoud ● gemiddelde tot vrij hoge informatiedichtheid
Taal	<ul style="list-style-type: none"> ● Standaardnederlands en andere taalvariëteiten ● langere, complexere zinnen ● frequente en laagfrequente woorden ● figuurlijk taalgebruik ● normaal spreektempo (bijkomend voor mondelinge receptie)
Beheersingsniveau	
analyseren	
BV3_02.04.01	Subdoel 01
De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht beluisteren van teksten.	
BV3_02.04.02	Subdoel 02
De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen van teksten.	
BV3_02.05	
02.02	
De leerlingen beoordelen doelgericht informatie op betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid bij het lezen en luisteren. <ul style="list-style-type: none"> ● vormen van gelaagdheid ● perspectiefwisselingen 	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_02.05.01	Subdoel 01
De leerlingen beoordelen doelgericht informatie op betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid bij het lezen.	
BV3_02.05.02	Subdoel 02

De leerlingen beoordelen doelgericht informatie op betrouwbaarheid, correctheid en bruikbaarheid bij het luisteren.

BV3_02.06

02.03

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het lezen en beluisteren van teksten.

Tekstkenmerken voor receptie

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_02.06.01

Subdoel 01

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het beluisteren van teksten.

BV3_02.06.02

Subdoel 02

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het lezen van teksten.

BV3_02.07

02.04

De leerlingen nemen notities bij het lezen en beluisteren van teksten.

Tekstkenmerken voor receptie

Minimumvereisten van de geproduceerde tekst

- inhoud en vorm afgestemd op het doel en op de doelgroep
- notities voor niet-onmiddellijk gebruik

Beheersingsniveau

creëren

BV3_02.07.01

Subdoel 01

De leerlingen nemen notities bij het beluisteren van teksten

BV3_02.07.02

Subdoel 02

De leerlingen nemen notities bij het lezen van teksten.

BV3_02.08	02.05
<p>De leerlingen vatten doelgericht een geschreven tekst schriftelijk samen.</p> <ul style="list-style-type: none"> ● herformulering op het vlak van woordgebruik en zinsbouw <p><i>Tekstkenmerken voor receptie</i> <i>Minimumvereisten van de geproduceerde tekst</i></p>	
Beheersingsniveau	
creëren	

BV3_02.09	02.06	
<p>De leerlingen spreken en schrijven doelgericht.</p> <p><i>Minimumvereisten voor productie</i></p>		
Tekstsoorten	<ul style="list-style-type: none"> ● grote variatie aan tekstsoorten 	
Structuur en samenhang	<ul style="list-style-type: none"> ● herkenbare tekstopbouw ● gepaste tekststructuur, vaste tekststructuren ● herkenbare tekstverbanden ● tekstopbouwende elementen (bijkomend voor schriftelijke productie) ● gepaste lay-out (bijkomend voor schriftelijke productie) 	
Inhoud	<ul style="list-style-type: none"> ● concrete tot algemene inhoud ● gemiddelde tot vrij hoge informatiedichtheid 	
Taal	<ul style="list-style-type: none"> ● frequente en laagfrequente woorden ● figuurlijk taalgebruik ● gepast register ● woordkeuze ● zinsbouw ● helderheid ● adequaatheid ● correctheid ● vlotheid 	
	bijkomend voor mondelinge productie	bijkomend voor schriftelijke productie

	<ul style="list-style-type: none"> • Standaardnederlands met aandacht voor: <ul style="list-style-type: none"> - uitspraak - intonatie - gepaste lichaamstaal 	<ul style="list-style-type: none"> • Standaardnederlands met aandacht voor: <ul style="list-style-type: none"> - spelling - interpunctie
Ondersteuning	<ul style="list-style-type: none"> • met behulp van ondersteunende middelen 	
Beheersingsniveau		
creëren		
BV3_02.09.01		Subdoel 01
De leerlingen spreken doelgericht.		
BV3_02.09.02		Subdoel 02
De leerlingen schrijven doelgericht.		
BV3_02.10		02.07
De leerlingen drukken zich creatief uit met taal. ⁸		
Beheersingsniveau		
creëren		
BV3_02.11		02.08
De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie.		
<i>Tekstkenmerken voor receptie</i> <i>Minimumvereisten voor productie</i>		
Beheersingsniveau		

⁸ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

creëren	
BV3_02.11.01	Subdoel 01
De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge interactie.	
BV3_02.11.02	Subdoel 02
De leerlingen nemen doelgericht deel aan schriftelijke interactie.	

BV3_02.12	
De leerlingen debatteren over maatschappelijke, sociale of ethische stellingen. <ul style="list-style-type: none"> • retorische elementen	
Beheersingsniveau	
creëren	
BV3_02.12.01	Subdoel 01
De leerlingen formuleren zelf een relevante debatstelling.	
BV3_02.12.02	Subdoel 02
De leerlingen structureren hun ideeën tot een openingsbetoog.	
BV3_02.12.03	Subdoel 03
De leerlingen herkennen retorische elementen en passen ze toe.	
BV3_02.12.04	Subdoel 04
De leerlingen herkennen en reageren adequaat op incomplete en valse argumentatie.	

BV3_02.13		02.11
De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen. <ul style="list-style-type: none"> • herkomst van woorden		

- gevoelswaarde van woorden: eufemisme en dysfemisme
- vormen van humor
- zinsdelen: handelend voorwerp
- zinssoorten: actieve en passieve zinnen
- spelling van in te zetten woorden

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_02.14

02.12

De leerlingen passen inzicht in taalgebruik toe ter ondersteuning van hun communicatieve handelingen.

- vaste tekststructuren
- talige elementen om tekstverbanden uit te drukken
- tekstconventies
- effecten van multimediale elementen
- elementen van argumentatie: tegenargument, drogreden

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_02.15

02.13

De leerlingen illustreren het effect van taaluitingen, taalvariëteiten en talen op identiteitsvorming en sociale omgang.

- taal als factor van exclusie en inclusie

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_02.16

02.14

De leerlingen verwoorden de eigen beleving en interpretatie van literaire teksten.⁹

Beheersingsniveau

creëren

⁹ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

BV3_02.17	
De leerlingen beoordelen literaire teksten aan de hand van tekstelementen en persoonlijke voorkeuren.	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_02.18	
02.15	
De leerlingen gaan in interactie over de relevantie van literaire teksten voor hun leefwereld, voor de samenleving waarin ze leven en voor de samenleving waarin de teksten ontstonden.	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_02.18.01	Subdoel 01
De leerlingen herkennen en interpreteren verschillende perspectieven in teksten.	
BV3_02.18.02	Subdoel 02
De leerlingen onderzoeken hoe literatuur denkkaders uit de samenleving ter discussie stelt.	

Sleutelcompetentie 3: Competenties in andere talen

Richtsnoer ERK A2+

BV3_03.01		03.01
<p>De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen en beluisteren van teksten.</p> <p><i>Teksten in het Engels en in het Frans</i> <i>Tekstkenmerken voor receptie</i></p>		
Tekstsoorten	<ul style="list-style-type: none"> • variatie aan tekstsoorten 	
Lengte	<ul style="list-style-type: none"> • vrij korte en af en toe iets langere teksten 	
structuur en samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • tekststructuur met een beperkte mate van complexiteit • vrij grote en herkenbare samenhang 	
	Bijkomend voor schriftelijke receptie	
	<ul style="list-style-type: none"> • vrij duidelijke lay-out 	
Inhoud	<ul style="list-style-type: none"> • concrete tot vrij algemene inhoud • niet al te hoge informatiedichtheid 	
Taal	<ul style="list-style-type: none"> • frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen uit een brede waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke, professionele en educatieve domein • zinsbouw met een beperkte mate van complexiteit 	
	Bijkomend voor mondelinge receptie	
	<ul style="list-style-type: none"> • met een beperkte mate van achtergrondruis • normaal spreektempo met weinig pauzes • ondersteunende, maar natuurlijke intonatie • heldere uitspraak • duidelijke articulatie • met lichte afwijking ten opzichte van standaardtaal 	
Beheersingsniveau		
analyseren		
BV3_03.01.01		Subdoel 01
De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht lezen van teksten.		
BV3_03.01.02		

Subdoel 02
De leerlingen bepalen het onderwerp, de hoofdgedachte en de hoofdpunten bij het doelgericht beluisteren van teksten.

BV3_03.02	03.02
-----------	-------

De leerlingen selecteren relevantie informatie bij het lezen en beluisteren van teksten.

Teksten in het Engels en in het Frans
Tekstkenmerken voor receptie

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_03.02.01

Subdoel 01

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het lezen van teksten.

BV3_03.02.02

Subdoel 02

De leerlingen selecteren relevante informatie bij het beluisteren van teksten

BV3_03.03	03.03
-----------	-------

De leerlingen spreken en schrijven doelgericht.

In het Engels en in het Frans
Minimumvereisten voor productie

Tekstsoorten	<ul style="list-style-type: none"> • variatie aan tekstsoorten 	
Lengte	<ul style="list-style-type: none"> • vrij beperkte lengte 	
Structuur en samenhang	<ul style="list-style-type: none"> • gepaste en herkenbare tekststructuur • duidelijk herkenbare tekstverbanden 	
	Bijkomend voor mondelinge productie	Bijkomend voor schriftelijke productie
	<ul style="list-style-type: none"> • met behulp van ondersteunende middelen 	<ul style="list-style-type: none"> • duidelijke herkenbare tekstopbouw en tekstopbouwende elementen: titel, alinea

		<ul style="list-style-type: none"> • gepaste lay-out; heldere doorlopende tekst die over het algemeen te begrijpen is
Inhoud	<ul style="list-style-type: none"> • concrete tot vrij algemene inhoud 	
Taal	<ul style="list-style-type: none"> • beheersing van frequente woorden, woordcombinaties en vaste uitdrukkingen om zich uit te drukken over een brede waaier aan relevante thema's binnen het persoonlijke, publieke en educatieve domein al kunnen lexicale beperkingen leiden tot herhaling, tot omhaal van woorden en tot moeite met formulering • over het algemeen redelijk goede beheersing van eerder en nieuwverworven grammaticale structuren, maar met merkbare invloed vanuit de moedertaal • fouten komen voor, maar begrip van boodschap door ontvanger komt meestal niet in het gedrang • enkelvoudige en eenvoudig samengestelde zinnen • gepast register 	
	Bijkomend voor mondelinge productie	Bijkomend voor schriftelijke productie
	<ul style="list-style-type: none"> • gepaste lichaamstaal • uitspraak is over het algemeen duidelijk te verstaan en begrip van de boodschap komt meestal niet in het gedrang ondanks mogelijke uitspraakfouten • kan zich betrekkelijk vlot uitdrukken ondanks regelmatige pauzes of herstelacties 	<ul style="list-style-type: none"> • spelling, leestekengebruik en lay-out staan tekstbegrip niet in de weg
Beheersingsniveau		
creëren		
BV3_03.03.01		
Subdoel 01		
De leerlingen spreken doelgericht.		

BV3_03.03.02

Subdoel 02

De leerlingen schrijven doelgericht.

BV3_03.04

03.04

De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge en schriftelijke interactie.

In het Engels en in het Frans
Tekstkenmerken voor receptie
Minimumvereisten voor productie

Taal	Bijkomend voor schriftelijke productie
	<ul style="list-style-type: none"> • gepaste beleefdheidsconventies bij taalhandelingen
	Bijkomend voor mondelinge productie
	<ul style="list-style-type: none"> • kan onvoorbereid deelnemen aan een eenvoudig gesprek, maar zal soms moeten vragen om herhaling van bepaalde woorden en zinnen • kan een eenvoudig gesprek beginnen, gaande houden en beëindigen • kan elementen uit het gesprek herhalen om begrip te bevestigen

Beheersingsniveau

creëren

BV3_03.04.01

Subdoel 01

De leerlingen nemen doelgericht deel aan mondelinge interactie.

BV3_03.04.02

Subdoel 02

De leerlingen nemen doelgericht deel aan schriftelijke interactie.

BV3_03.05

03.05

De leerlingen zetten doelgericht strategieën in ter ondersteuning van informatieverwerking en communicatieve handelingen.¹⁰

¹⁰ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

In het Engels en in het Frans

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_03.06

03.06

De leerlingen zetten eerder en nieuwverworven woordenschat in ter ondersteuning van hun communicatie handelingen.

Tekstkenmerken voor receptie
Minimumvereisten voor productie

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_03.07

03.07

De leerlingen passen inzicht in het taalsysteem toe ter ondersteuning van hun communicatie handelingen.

Onderstaande elementen gelden voor het Frans én het Engels, tenzij gespecificeerd dat ze enkel voor het Frans of het Engels gelden door de aanduiding van respectievelijk [F] of [E].

- voornaamwoorden: persoonlijk (met nadruk [F]), onbepaald, betrekkelijk, en [F], y [F]
- hoofd- en rangtelwoorden
- werkwoorden: conditionnel présent [F], going to future [E]; do om iets te benadrukken [E]
- frequente modal verbs [E]
- frequente voorzetselgroepen
- genitiefvormen [E] - Frequente onderschikkende voegwoorden
- betrekkelijke bijzinnen met qui, que, dont, où [F]; met that, who, whose, which, when, where, why [E]
- the conditional (realis) [E]
- uitspraak: specifieke grafieën en klanken, liaison, enchaînement [F]; letters van het alfabet; zinsklemtoneel
- spelling van in te zetten woorden

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_03.08

03.08

De leerlingen geven bij het lezen en beluisteren van teksten overeenkomsten en verschillen aan tussen de eigen en andere maatschappijen en culturen, waarin de doeltaal wordt gesproken.

Teksten in het Engels en in het Frans

Beheersingsniveau

toepassen

BV3_03.09

03.09

De leerlingen drukken de eigen beleving en interpretatie van literaire teksten uit.¹¹

Teksten in het Engels en in het Frans

Beheersingsniveau

creëren

¹¹ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

Sleutelcompetentie 4: Digitale competenties en mediawijsheid

BV3_04.01	04.01
De leerlingen gebruiken courante functionaliteiten van vergelijkbare toepassingen om digitale inhoud te creëren. ¹²	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_04.02	04.02
De leerlingen respecteren ethische, sociale en legale regels bij het gebruiken van digitale technologie. ¹³	
Beheersingsniveau	
toepassen	

¹² Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

¹³ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

Sleutelcompetentie 5: Sociaal-relatieve competenties

BV3_05.01	05.01
De leerlingen gaan respectvol en constructief met anderen in interactie rekening houdend met elkaars grenzen. ¹⁴	
Beheersingsniveau	
analyseren	
BV3_05.01.01	Subdoel 01
De leerlingen dragen in groepsactiviteiten actief bij aan de uitwerking van een gezamenlijk resultaat. <ul style="list-style-type: none"> • principes van verbindende communicatie • principes van groepsdynamiek	
BV3_05.01.02	Subdoel 02
De leerlingen brengen grensoverschrijdend gedrag in verband met machtsmisbruik en pest-en uitsluitingsgedrag. <ul style="list-style-type: none"> • sociaal welbevinden	

¹⁴ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

Sleutelcompetentie 6: Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie

Wiskunde

BV3_06.01	06.01
De leerlingen rekenen met reële getallen. <ul style="list-style-type: none"> • machten met rationale exponent, n-de machtswortels en logaritmen met willekeurig grondtal met inbegrip van rekenregels en eigenschappen	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_06.02	06.02
De leerlingen brengen met behulp van de grafiek, kenmerken van een functie in verband met de betekenisvolle situatie die door de functie beschreven wordt.	
Beheersingsniveau	
analyseren	
BV3_06.03	06.03
De leerlingen bepalen en vergelijken gemiddelde veranderingen over intervallen met behulp van differentiequotienten.	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_06.04	06.04
De leerlingen analyseren kenmerken van de functie $f(x)=b \cdot a^x$: stijgen/dalen, toenemende stijging/afnemende daling en gedrag op oneindig.	
Beheersingsniveau	
analyseren	

BV3_06.05	06.05
De leerlingen gebruiken modellen voor exponentiële groei. <ul style="list-style-type: none"> • beginwaarde, groeifactor	
Beheersingsniveau	
analyseren	
BV3_06.06	06.06
De leerlingen bepalen kansen met behulp van boomdiagrammen en de wet van Laplace. <ul style="list-style-type: none"> • verband tussen relatieve frequentie en kans	
Beheersingsniveau	
analyseren	
BV3_06.07	06.07
De leerlingen verklaren het belang van representativiteit bij steekproeven voor het formuleren van statistische besluiten over een populatie.	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_06.08	06.08
De leerlingen leggen in concrete situaties het verschil uit tussen samenhang en causaliteit.	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_06.09	06.09
De leerlingen gebruiken de normale verdeling als continu model bij gegeven data. <ul style="list-style-type: none"> • grafische beoordeling van de toepasbaarheid van het model • rekenkundig gemiddelde en de standaardafwijking van de gegeven data als schatting voor de parameters van het model	

- grafische betekenis van gemiddelde en standaardafwijking van een normaal verdeelde kansvariabele in termen van de Gausskromme

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_06.10

06.10

De leerlingen berekenen kansen bij een normaal verdeelde kansvariabele.

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_06.11

06.11

De leerlingen beschrijven fenomenen uit de realiteit aan de hand van wiskundige concepten uit de derde graad.

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_06.12

06.12

De leerlingen lossen vraagstukken en problemen op door te mathematiseren en demathematiseren en door gebruik te maken van heuristieken.¹⁵

Beheersingsniveau

creëren

BV3_06.13

06.13

De leerlingen gebruiken ICT om berekeningen uit te voeren en grafische voorstellingen te maken.¹⁶

¹⁵ Rekening houdend met concepten van de derde graad.

¹⁶ Rekening houdend met concepten van de derde graad.

Beheersingsniveau

toepassen

Wetenschappen

BV3_06.14

06.19

De leerlingen verklaren de chemische informatie op product- en materiaallabels in functie van veiligheid, gezondheid en leefmilieu.

- chemische eigenschappen en risico's van oplosmiddelen en zuren
- voedingsbestanddelen
- dosis en concentratie van stoffen in relatie tot gebruik

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_06.14.01

Subdoel 01

De leerlingen lezen en gebruiken chemische informatie op etiketten: gevarenpictogrammen, P- en H-zinnen, aanbevelingen voor opslag en afvoer.

BV3_06.14.02

Subdoel 02

De leerlingen lezen en gebruiken informatie over ingrediënten en voedingswaarde op etiketten van voedingsmiddelen.

BV3_06.14.03

Subdoel 03

De leerlingen interpreteren uitdrukkingen van dosis en concentratie: g/liter, massa%, volume%, ppm.

BV3_06.14.04

Subdoel 04

De leerlingen bepalen kwantitatief het gehalte van een stof aanwezig in een oplossing of voedingsmiddel.

BV3_06.15

06.14

De leerlingen lichten bij de mens de bevruchting en factoren toe die de ontwikkeling van embryo en foetus beïnvloeden.

- Zygote, embryo, foetus

- Embryonale ontwikkeling
- Placenta, navelstreng
- verschil in belang tussen meiose en mitose: beïnvloedende factoren: medicatie, straling, virussen, roken,..
- stamcel en celdifferentiatie

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_06.16

06.15

De leerlingen illustreren bij de mens hoe hormonale regeling en gezondheidsgedrag de vruchtbaarheid beïnvloeden.

- vruchtbaarheidsbehandeling
- hormonale en niet-hormonale anticonceptie

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_06.16.01

Subdoel 01

De leerlingen beschrijven het mechanisme van de hormonale regeling van de menstruatiecyclus.

BV3_06.16.02

Subdoel 02

De leerlingen bespreken methoden van beheersing van de vruchtbaarheid en hun betrouwbaarheid.

BV3_06.16.03

Subdoel 03

De leerlingen bespreken verschillende technieken om de kans op zwangerschap bij verminderde vruchtbaarheid te verhogen.

BV3_06.16.04

Subdoel 04

De leerlingen bespreken de gevolgen van het gezondheidsgedrag op de vruchtbaarheid.

BV3_06.17

06.16

De leerlingen leggen het overerven en de expressie van kenmerken bij organismen uit.

Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_06.17.01	Subdoel 01
De leerlingen benoemen erfelijke en niet-erfelijke eigenschappen.	
BV3_06.17.02	Subdoel 02
De leerlingen beschrijven DNA als een macromolecule bestaande uit genen, de dragers van genetische informatie.	
BV3_06.17.03	Subdoel 03
De leerlingen beschrijven genexpressie als de vertaling van de genetische code in DNA naar kenmerken van een individu, bepaald door eiwitten.	
BV3_06.17.04	Subdoel 04
De leerlingen stellen een eenvoudig kruisingsschema op.	
BV3_06.17.05	Subdoel 05
De leerlingen leggen de overerving van het geslacht uit.	
BV3_06.17.06	Subdoel 06
De leerlingen onderscheiden mutaties en modificaties.	

BV3_06.18	06.17
De leerlingen verklaren met wetenschappelijk onderbouwde argumenten biologische evolutie. <ul style="list-style-type: none"> • populatie • argumenten uit biogeografie, vergelijkende anatomie, paleontologie, embryologie, geologie, genetica of biochemie	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_06.18.01	

Subdoel 01	
De leerlingen verduidelijken in grootteorde de belangrijkste stappen in het ontstaan en de ontwikkeling van het leven op aarde.	
BV3_06.18.02	Subdoel 02
De leerlingen geven argumenten uit verschillende wetenschappelijke domeinen die deze theorie ondersteunen	
BV3_06.19	06.18
De leerlingen leggen natuurlijke selectie uit als een evolutieproces dat de genetische samenstelling van een populatie kan wijzigen. <ul style="list-style-type: none"> • evolutie door genetische variatie, isolatie, struggle for life, natuurlijke en/of kunstmatige selectie, survival of the fittest, toeval • tree of life • biologische soort	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_06.19.01	Subdoel 01
De leerlingen onderbouwen de afstamming van een gemeenschappelijke voorouder aan de hand van een evolutieboom (tree of life).	
BV3_06.19.02	Subdoel 02
De leerlingen bespreken de moderne evolutietheorie.	
BV3_06.19.03	Subdoel 03
De leerlingen verklaren natuurlijke selectie als een grotere kans op overleven door bepaalde kenmerken (survival of the fittest, struggle for life).	

BV3_06.20	06.20
De leerlingen reflecteren over aangereikte toepassingen of processen in het kader van duurzame chemie. <ul style="list-style-type: none"> • principes van take-make-waste, cradle-to-cradle • energie- en grondstoffengebruik	

<ul style="list-style-type: none">
• recycleerbaarheid van grondstoffen
Beheersingsniveau
evalueren

BV3_06.21	06.21
De leerlingen beschrijven kernfusie en kernsplitsing in het kader van energievoorziening met bijbehorende veiligheidsaspecten.	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_06.21.01	Subdoel 01
De leerlingen beschrijven de processen kernfusie en kernsplitsing op nucleair niveau.	
BV3_06.21.02	Subdoel 02
De leerlingen beschrijven de omzetting van massa in energie bij kernfusie en kernsplitsing aan de hand van een formularium met o.a. de formule voor de massa-energiere relatie $E=mc^2$.	
BV3_06.21.03	Subdoel 03
De leerlingen beschrijven enkele voordelen, nadelen, risico's en veiligheidsmaatregelen bij kernreactoren.	

BV3_06.22	06.22
De leerlingen verklaren aan de hand van eigenschappen van golven fenomenen of toepassingen uit het dagelijks leven.	
<ul style="list-style-type: none"> • geluid/golven: energieoverdracht, geluidssnelheid/golfsnelheid, invloed van het medium, toonhoogte/frequentie, geluidsniveau/amplitude, decibelschaal en veiligheidsaspecten	
Beheersingsniveau	
begrijpen	

BV3_06.23	06.23
-----------	-------

De leerlingen verklaren aan de hand van eigenschappen van permanente magneten en elektromagneten fenomenen of toepassingen uit het dagelijks leven.	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_06.23.01	Subdoel 01
De leerlingen visualiseren het magnetisch veld rondom een permanente magneet en rondom een elektromagneet.	
BV3_06.23.02	Subdoel 02
De leerlingen verklaren fenomenen of toepassingen uit het dagelijks leven aan de hand van de werking en eigenschappen van permanente magneten.	
BV3_06.23.03	Subdoel 03
De leerlingen verklaren toepassingen uit het dagelijks leven aan de hand van de werking en eigenschappen van elektromagnetten.	

STEM

BV3_06.24	06.24
De leerlingen werken op een veilige en duurzame manier met materialen, stoffen, organismen en technische systemen.	
Beheersingsniveau	
toepassen	

BV3_06.25	06.25
De leerlingen voeren onderzoek aan de hand van een wetenschappelijke methode om kennis te ontwikkelen en om vragen te beantwoorden. ¹⁷	
Beheersingsniveau	
creëren	

¹⁷ Rekening houdend met concepten van de derde graad.

BV3_06.25.01

Subdoel 01

De leerlingen voeren onderzoek aan de hand van een wetenschappelijke methode met volgende deelstappen: onderzoeksvraag, hypothese, onderzoeksplan, uitvoering, verwerking data, besluiten, reflectie en rapportering en dit om kennis te ontwikkelen en om vragen te beantwoorden.

BV3_06.26

06.26

De leerlingen ontwerpen een oplossing voor een probleem door wetenschappen, technologie of wiskunde geïntegreerd aan te wenden.¹⁸

Beheersingsniveau

creëren

BV3_06.26.01

Subdoel 01

De leerlingen ontwerpen een oplossing voor een probleem door wetenschappen, technologie of wiskunde geïntegreerd aan te wenden en via volgende deelaspecten van de ontwerpcyclus: probleem/behoefte-onderzoek, ontwerp, realisatie, test/ingebruikname en evaluatie van de oplossing.

BV3_06.27

06.27

De leerlingen illustreren de wisselwerking tussen wetenschappen, technologie, wiskunde en de maatschappij aan de hand van maatschappelijke uitdagingen.¹⁹

- duurzame ontwikkelingsdoelen: SDG's (sustainable development goals)

Beheersingsniveau

begrijpen

¹⁸ Rekening houdend met concepten van de derde graad en de context waarin dit minimumdoel aan bod komt.

¹⁹ Rekening houdend met de context waarin dit minimumdoel aan bod komt.

Sleutelcompetentie 7: Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven

BV3_07.01	07.01
De leerlingen reflecteren over de betekenis, de principes en de werking van de democratische rechtsstaat en hun verantwoordelijkheid daarin.	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_07.01.01	Subdoel 01
De leerlingen lichten sociale uitdagingen voor een democratische rechtsstaat toe. <ul style="list-style-type: none"> • sociale ongelijkheid • welvaartsstaat	
BV3_07.01.02	Subdoel 02
De leerlingen vergelijken politieke partijen en ideologische stromingen. <ul style="list-style-type: none"> • politieke partij • ideologische stromingen • breuklijnen	
BV3_07.01.03	Subdoel 03
De leerlingen lichten aan de hand van voorbeelden de invloed van Europees burgerschap op verschillende maatschappelijke domeinen toe. <ul style="list-style-type: none"> • structuur en bevoegdheden van Europa	
BV3_07.01.04	Subdoel 04
De leerlingen lichten toe hoe individuen en groepen kunnen participeren aan en druk uitoefenen op politieke besluitvorming. <ul style="list-style-type: none"> • inspraakkanalen en actievormen: principes van verkiezingen, supranationale en intergouvernementele organisaties • eigen rol en verantwoordelijkheid	
BV3_07.02	07.02
De leerlingen reflecteren over het relationele, gelaagde en dynamische karakter van identiteit. ²⁰ <ul style="list-style-type: none"> • meerderheid, minderheid	

²⁰ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

- sociale cohesie, solidariteit, wij-zij-denken, sociale polarisatie

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_07.03

07.03

De leerlingen lichten toe hoe verschillende vormen van diversiteit verrijkend en uitdagend zijn voor het samenleven.²¹

- eigenschappen van verschillende vormen van samenleven: inclusie en exclusie
- tolerantie en de grenzen ervan
- kenmerken van mechanismen achter onverdraagzaamheid, discriminatie en racisme in historische en actuele voorbeelden

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_07.04

07.04

De leerlingen gaan geïnformeerd, beargumenteerd en constructief in dialoog over maatschappelijke thema's.²²

- compromis, consensus, win-win-oplossing
- belangen van de betrokkenen
- framing-effect
- strategieën: democratisch onderhandelen over conflicterende standpunten, meerdere perspectieven innemen

Beheersingsniveau

toepassen

²¹ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

²² Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

Sleutelcompetentie 8: Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn

BV3_08.01	08.01
De leerlingen bouwen een historisch referentiekader op met structuurbegrippen, scharnierpunten en kenmerken eigen aan de moderne en de hedendaagse tijd. <ul style="list-style-type: none"> • de zeven periodes van het courante westerse historisch referentiekader: de prehistorie, het oude nabije oosten, de klassieke oudheid, de middeleeuwen, de vroegmoderne tijd, de moderne tijd, de hedendaagse tijd • de drie dimensies van een inhoudelijk referentiekader: tijd, ruimte en maatschappelijke domeinen	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_08.02	08.02
De leerlingen lichten verbanden toe tussen de maatschappelijke domeinen voor westerse en niet-westerse samenlevingen uit de moderne en de hedendaagse tijd.	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_08.03	08.03
De leerlingen lichten kenmerken toe van interculturele contacten tussen westerse en niet-westerse samenlevingen uit de moderne en de hedendaagse tijd. <ul style="list-style-type: none"> • multiperspectiviteit	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_08.04	08.04
De leerlingen vergelijken kenmerken van bestudeerde samenlevingen in eenzelfde periode en tussen periodes.	
Beheersingsniveau	

analyseren	
BV3_08.04.01	Subdoel 01
De leerlingen illustreren kenmerken van de bestudeerde samenlevingen uit de moderne en de hedendaagse tijd. inhoudsgebieden: <ul style="list-style-type: none"> • de doorwerking van het ancien régime • politieke revoluties • sociaal-economische (r)evolutie(s) • mondialisering • WO I • het interbellum: sociaal-economische veranderingen en politiek extremisme • WO II en schendingen van mensenrechten • internationale samenwerking • de bipolaire wereld • sociaal-economische evolutie na WO II • dekolonisatiegolven • actuele geopolitieke spanningen	
BV3_08.04.02	Subdoel 02
De leerlingen vergelijken minstens één kenmerk van samenlevingen binnen de moderne en de hedendaagse tijd.	
BV3_08.04.03	Subdoel 03
De leerlingen actualiseren minstens één kenmerk van samenlevingen binnen de moderne en de hedendaagse tijd. <ul style="list-style-type: none"> • valkuilen van presentisme	
BV3_08.05	08.05
De leerlingen vergelijken de courante westerse periodisering met andere periodisering in tijd en ruimte. ²³	
Beheersingsniveau	
analyseren	
BV3_08.06	08.06
De leerlingen analyseren kritisch historische bronnen met betrekking tot de bestudeerde periodes in	

²³ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

functie van een historische vraag.

- soort, presentatie en context van de bron
- retorische strategieën
- multiperspectiviteit
- standplaatsgebondenheid
- vergelijking van bronnen

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_08.07

08.07

De leerlingen beantwoorden een historische vraag aan de hand van historische bronnen met betrekking tot de bestudeerde periodes en historische redeneerwijzen.

historische redeneerwijzen:

- oorzaak-gevolg
- toeval
- continuïteit en verandering
- historisch contextualiseren

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_08.08

08.08

De leerlingen analyseren de invloed van de eigen standplaatsgebondenheid en die van anderen op historische beeldvorming met betrekking tot de bestudeerde periodes.

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_08.09

08.09

De leerlingen lichten betekenissen toe die men geeft aan historische fenomenen uit de bestudeerde periodes.

- persoonlijke betekenisgeving
- collectieve herinneringen

Beheersingsniveau

begrijpen

Ontwerp

Sleutelcompetentie 9: Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn

BV3_09.01	09.01
De leerlingen lichten het ontstaan en de evolutie van het heelal, het zonnestelsel en van de aarde in een tijd-ruimtekader toe. <ul style="list-style-type: none"> • oerknal, uitdijend heelal • ster, planeten, manen, kometen, meteoren • lichtjaar, astronomische eenheid	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_09.02	09.02
De leerlingen lichten de gelaagde opbouw en samenstelling van de aarde en de atmosfeer toe. <ul style="list-style-type: none"> • korst, mantel, kern, lithosfeer, asthenosfeer, mesosfeer • troposfeer, stratosfeer, mesosfeer, ozonlaag	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_09.03	09.03
De leerlingen beschrijven kenmerken en verklaren gevolgen van rotatie en revolutie van de aarde. <ul style="list-style-type: none"> • zin, duur • dag en nacht, tijdsbepaling • seizoenen, lengte van dag en nacht	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_09.04	09.04
De leerlingen beschrijven oorzaken en gevolgen van platentektoniek. <ul style="list-style-type: none"> • aardplaten • subductietrekkkracht, rugduwkracht • aardbevingen, vulkanisme, gebergten	
Beheersingsniveau	

begrijpen

BV3_09.05

09.05

De leerlingen lichten de werking en de gevolgen van geomorfologische processen toe.

- verwerking, erosie, sedimentatie onder invloed van temperatuur, water, wind, neerslag, ijs

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_09.06

09.06

De leerlingen lichten atmosferische processen toe aan de hand van neerslag, temperatuur en winden.

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_09.07

09.07

De leerlingen reflecteren over mogelijke maatregelen met betrekking tot klimaatverandering.

- mondiaal niveau: klimaatmodel
- lokaal niveau: beleid
- adaptatie, mitigatie

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_09.08

09.08

De leerlingen verklaren een landschap vanuit de landschapsgenese.

- vanuit fysisch en/of politiek-, sociaal- en economisch standpunt

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_09.09	09.09
De leerlingen evalueren de inrichting van een gebied in het Vlaams Gewest of het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op basis van principes van duurzame ontwikkeling. <ul style="list-style-type: none"> • ruimtelijk beleid in het Vlaams- of Brussels Hoofdstedelijk Gewest • gevolgen van ruimtelijk beleid • duurzaam ruimtegebruik	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_09.10	09.10
De leerlingen zetten terreintechnieken en geografische hulpbronnen met inbegrip van GIS-viewers functioneel in. ²⁴	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_09.11	09.11
De leerlingen situeren absoluut en relatief personen, plaatsen, patronen en processen op relevante ruimtelijke schaalniveaus. ²⁵	
Beheersingsniveau	
toepassen	

²⁴ Rekening houdend met de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

²⁵ Rekening houdend met personen, plaatsen, patronen en processen die in de derde graad aan bod komen.

Sleutelcompetentie 11: Economische en financiële competenties

BV3_11.01	11.01
De leerlingen beargumenteren binnen een persoonlijk of gezinsbudget keuzes bij aankopen rekening houdend met de totale kostprijs en de financieringskost. <ul style="list-style-type: none"> • belang van financiële engagementen op korte en lange termijn • eenmalige en terugkerende kosten • consumentenkrediet • duurzame consumptie • instantie voor hulp en advies: OCMW	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_11.02	11.02
De leerlingen vergelijken sparen en beleggingsvormen op het vlak van risico en rendement. <ul style="list-style-type: none"> • inflatie • beleggingsprofiel	
Beheersingsniveau	
analyseren	
BV3_11.03	11.03
De leerlingen lichten gevolgen van het werken met een arbeidsovereenkomst toe. <ul style="list-style-type: none"> • loonbrief • gevolgen op het vlak van sociale zekerheid, veiligheid en welzijn	
Beheersingsniveau	
begrijpen	
BV3_11.04	11.04

De leerlingen lichten verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid bij een schadegeval toe.

- wettelijk verplichte verzekeringen, contractueel verplichte verzekeringen, facultatieve verzekeringen
- franchise

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_11.05

11.05

De leerlingen illustreren het marktmechanisme op de productmarkt.

- vraagcurve, aanbodcurve
- wet van vraag en aanbod
- beïnvloedende factoren op de vraag en aanbod

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_11.06

11.06

De leerlingen lichten toe hoe de overheid via inkomsten en uitgaven een impact heeft op de samenleving en ongelijkheid tracht te beperken.

- progressiviteit van de personenbelasting
- herverdelingsmechanisme

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_11.07

De leerlingen lichten juridische en financieel-economische gevolgen van meerderjarigheid toe.

- handelingsbekwaam
- strafrechtelijke aansprakelijkheid
- bankverrichtingen

Beheersingsniveau

begrijpen

BV3_11.08

De leerlingen vullen een belastingaangifte in op basis van een vereenvoudigde aangifte.

- inkomstenjaar, aanslagjaar
- soorten inkomsten
- belastingverminderingen
- aanslagbiljet

Beheersingsniveau

toepassen

Sleutelcompetentie 13: Leercompetenties met inbegrip van innovatief denken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken

BV3_13.01	13.01
De leerlingen reflecteren cyclisch, vakspecifiek en vakoverschrijdend over het eigen leerproces en sturen het op basis daarvan doelgericht bij.	
Beheersingsniveau	
evalueren	
BV3_13.02	13.02
De leerlingen zetten (meta)cognitieve leer- en regulatiestrategieën in om zich leerinhouden eigen te maken. ²⁶	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_13.03	13.03
De leerlingen gebruiken school- en vaktaal. ²⁷	
Beheersingsniveau	
toepassen	
BV3_13.04	13.04
De leerlingen zoeken doelgericht informatie in diverse bronnen en verwerken die op een kritische en systematische manier. ²⁸	
Beheersingsniveau	

²⁶ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

²⁷ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

²⁸ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

analyseren	
BV3_13.04.01	Subdoel 01
De leerlingen bepalen zelfstandig een geschikte zoekstrategie.	
BV3_13.04.02	Subdoel 02
De leerlingen beoordelen op kritische wijze digitale en niet-digitale bronnen op bruikbaarheid op basis van aangereikte criteria.	
BV3_13.04.03	Subdoel 03
De leerlingen verwerken zelfstandig de informatie uit de bronnen i.f.v. een vooropgesteld doel.	

Sleutelcompetentie 15: Ontwikkeling van initiatief, ambitie en ondernemingszin

BV3_15.01	15.01
De leerlingen doorlopen bewust hun studie- of beroepskeuzeprocessen. ²⁹	
Beheersingsniveau	
creëren	
BV3_15.01.01	Subdoel 01
De leerlingen onderzoeken het studie – en loopbaanaanbod.	
BV3_15.01.02	Subdoel 02
De leerlingen kiezen één of meerdere studie – en/of beroepskeuzes.	
BV3_15.01.03	Subdoel 03
De leerlingen beargumenteren de gekozen studie – en/of beroepskeuzes.	
BV3_15.02	15.02
De leerlingen genereren creatieve ideeën om een probleem op te lossen en bespreken de uitvoerbaarheid ervan aan de hand van criteria. ³⁰	
Beheersingsniveau	
creëren	
BV3_15.02.01	Subdoel 01
De leerlingen gebruiken verschillende technieken om ideeën te genereren.	
BV3_15.02.02	Subdoel 02

²⁹ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

³⁰ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

De leerlingen beoordelen de uitvoerbaarheid.

Ontwerp

Sleutelcompetentie 16: Cultureel bewustzijn en culturele expressie

BV3_16.01

De leerlingen beschrijven de relatie tussen (uitingen van) kunst en cultuur.

- begrippen kunst en cultuur
- kunst als (exemplarische) uiting van cultuur
- wisselwerking tussen kunst en cultuur: context, inhoud en functie

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_16.02

16.03

De leerlingen lichten toe hoe een kunstwerk vanuit vorm en inhoud betekenis geeft.³¹

- vorm- en inhoudskenmerken van kunst- en cultuuruitingen
- samenhang van vormgeving en inhoud
- onderwerp, inhoud en bedoeling van kunst- en cultuuruitingen

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_16.03

16.01

De leerlingen brengen kunst- en cultuuruitingen in verband met de context waarin ze voorkomen.³²

- kunst- en cultuuruitingen binnen socioculturele groepen en hun identiteitsvorming (jongerencultuur, 'hoge' kunst/cultuur vs. 'lage' kunst/cultuur, sub- en alternatieve cultuur...)
- impact van maatschappelijke/sociale functie van kunst- en cultuuruitingen op vorm en inhoud
- kunst- en cultuuruitingen in westerse en niet-westerse context(en)
- wisselwerking tussen kunst- en cultuuruitingen in westerse en niet-westerse context(en)

Beheersingsniveau

analyseren

BV3_16.04

16.02

³¹ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

³² Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

De leerlingen reflecteren over eigen beleving bij uiteenlopende kunst- en cultuuruitingen.³³

- interactie tussen eigen waarnemingen, gedachten, gevoelens en gedragingen

Beheersingsniveau

evalueren

BV3_16.05

16.04

De leerlingen doorlopen een artistiek-creatief proces vanuit verbeelding.³⁴

- elementaire expressiemogelijkheden van de gekozen discipline(s)
- elementaire bouwstenen, technieken en materialen van de gekozen kunstuiting(en)

Beheersingsniveau

creëren

³³ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

³⁴ Rekening houdend met de ontwikkeling van leerlingen en de context waarin het minimumdoel aan bod komt.

Minimale materiële vereisten

Om de leerplandoelen op een kwaliteitsvolle manier te kunnen realiseren, hebben lerarenteams nood aan ondersteunend pedagogisch didactisch materiaal. De minimale materiële vereisten voor het realiseren van de leerplandoelen, sommen we hieronder per sleutelcompetentie op. In de GO! Navigator³⁵ worden deze minimale materiële vereisten verder geconcretiseerd.

Om de leerplandoelen te realiseren dient de school minimaal de hierna beschreven infrastructuur, materiële en didactische uitrusting ter beschikking te stellen. Deze dienen te beantwoorden aan de reglementaire eisen op het vlak van veiligheid, gezondheid, hygiëne, ergonomie en milieu. De school wordt daarbij geadviseerd om de grootte van de klasgroepen af te stemmen op de beschikbare ruimte en infrastructuur.

Inzake veiligheid is de volgende wetgeving van toepassing:

- Codex;
- ARAB;
- AREI;
- Vlarem.

Deze wetgeving bevat de technische voorschriften die in acht moeten genomen worden met betrekking tot:

- de uitrusting en inrichting van lokalen;
- de aankoop en het gebruik van toestellen, materialen en gereedschappen.

Zij schrijven voor dat:

- duidelijke Nederlandstalige handleidingen en een technisch dossier aanwezig moeten zijn;
- alle gebruikers de werkinstructies en onderhoudsvoorschriften dienen te kennen en correct kunnen toepassen;
- de collectieve veiligheidsvoorschriften nooit mogen gemanipuleerd worden;
- de persoonlijke beschermingsmiddelen aanwezig moeten zijn en gedragen worden, daar waar de wetgeving het vereist.

---

³⁵ [GO! Navigator](#)

Generieke materiële vereisten

De school garandeert de aanwezigheid van onderstaande zaken:

- Internetvoorziening in alle (vak)lokalen en andere noodzakelijke ruimtes (bv. sporthal)
- Voldoende beschikbare laptops/pc's/tablets met toegang tot digitale media voorzien van volgende software: tekstverwerking, presentatiesoftware en rekenblad
- Uit te lenen digitale randapparatuur (zoals luidsprekers, DVD-speler, multimediaprojector, projectiescherm, beamer, opnameapparatuur, digitale camera, ...)
- Minstens één, en in de mate van het mogelijke meerdere loka(a)l(en)/ruimtes dat/die voldoende verduisterd kan/kunnen worden in functie van kwaliteitsvolle projectie
- Toegang tot een printer/scanner/kopieermachine
- Bij voorkeur, en in de mate van het mogelijke, gemakkelijk verplaatsbaar en beschikbaar meubilair
- Gescheiden afvalcontainers voor een correct afvalbeheer en een correct sortering van afvalresten
- Voldoende en ecologisch verantwoord reinigingsmateriaal
- Voldoende opslagruimte/opbergkasten voor specifieke, didactische materialen

SC1: Competenties op het vlak van lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid

Toegang tot:

- Een (overdekte) kwaliteitsvolle, goed onderhouden sportlocatie/infrastructuur met voldoende grote afmetingen die voldoen aan de noden van de sportcontext die de school wenst in te richten en met de nodige aandacht voor verluchting, verwarming en hygiëne
- EHBO-materiaal
- In de binnenruimte wordt er voldoende plaats voorzien om toestellen weg te bergen
- Voldoende grote, afzonderlijke kleedruimtes voor jongens en meisjes met de mogelijkheid om zich te verfrissen
- Vast materiaal (zoals sportramen en/of wandrek, rekstokken en/of balken en/of trapezoiden, doelen zoals basketbaldoelen (binnen en/of buiten), ...)
- Voldoende los materiaal (zoals plinten, bok, springplank, valmatten (landingsmatten), lange mat, kleine antislipmat, Zweedse bank, hoogspringstaanders, doelen (bv. minivoetbaldoelen, volleybalinstallatie, badminton- of tennisinstallatie, ...), opbergmateriaal (ballenwagen, ...), ...)
- Voldoende klein materiaal (zoals verschillende soorten ballen voor de verschillende balsporten, foamballen, medecinballen, tennisballen, badmintonracket + shuttle of tennismateriaal, toversnoeren (elastische springlijn), springtouwen, verkeerskegels en/of markeringsschaaltjes, partijvestjes, ...)
- Ander klein materiaal: meetlint en chronometer

SC2: Competenties in het Nederlands

- Een aantal referentiewerken (digitale) woordenboeken
- (Digitale) woordenlijsten
- Toegang tot een bibliotheekcollectie, eventueel extern, met een variatie aan boeken en een verscheidenheid aan tekstsoorten: (al dan niet digitale) boeken, tijdschriften, comics, spelletjes, liedjes, dvd's, ...

SC3: Competenties in andere talen

- Een aantal referentiewerken (digitale) woordenboeken
- (Digitale) woordenlijsten
- Toegang tot een bibliotheekcollectie, eventueel extern, met een variatie aan boeken en een verscheidenheid aan tekstsoorten: (al dan niet digitale) boeken, tijdschriften, comics, spelletjes, liedjes, dvd's, ...

SC4: Digitale competentie en mediawijsheid

Voor het realiseren van deze leerplandoelen zijn enkel de generieke minimale materiële vereisten van toepassing.

SC5: Sociaal-relatieve competenties

Voor het realiseren van deze leerplandoelen zijn enkel de generieke minimale materiële vereisten van toepassing.

SC6: Competenties inzake wiskunde, exacte wetenschappen en technologie

Wiskunde

- Voldoende laptops met wiskundesoftware, i.h.b. meetkundesoftware en statistische software

Wetenschappen/STEM algemeen

- Voldoende laptops met de mogelijkheid om te werken met simulaties/applets
- Kasten om het didactisch materiaal op een veilige manier in op te bergen
- Voorzieningen voor correct afvalbeheer met inbegrip van chemicaliën en glaswerk
- De mogelijkheid om te werken met sensoren om zo real-time-metingen mogelijk te maken
- Educatieve posters (analoog of digitaal)
- Een inventaris van het materiaal
- Een werktafel¹³ voorzien van water en elektriciteit om op een veilige manier demonstratieproeven uit te voeren.

Fysicalokaal

- Verplaatsbare leerlingenwerktafels
- Watervoorziening voor en/of achteraan in het lokaal met ruime uitgietsbakken
- Centrale elektriciteitskast met twee voltages of netstroom + transformatoren voor gelijkstroom
- Elektriciteitsvoorzieningen voor de leerlingen in functie van leerlingenproeven
- Gasaansluiting¹⁴ is in een fysicalokaal geen noodzaak. Bij experimenten waarbij verwarming noodzakelijk is kan gewerkt worden met elektrische verwarmingstoestellen.

Chemielokaal

- Leerlingenwerktafels (eilanden) met water-, gas- en elektriciteitsvoorzieningen
- Noodstop
- Trekkast(en)
- Wandplaat met het periodiek systeem van de elementen (analoog of digitaal)
- Zuur-base kast (liefst met automatische afzuigmotor en in de daartoe voorziene ruimte voor opslag van chemicaliën)
  - Veiligheidskasten voor de opslag van de nodige chemicaliën conform de richtlijnen¹⁵
  - Koelkast voorzien van een vriesvak

De Zuur-base kast, de koelkast en de veiligheidskasten voor de opslag van chemicaliën bevinden zich

idealiter in een aanpalende voorraadkamer. Betreffende het afvalbeheer: Er zijn containers of flessen voor het selectief verzamelen van afvalstoffen. Er is een milieubewuste verwijdering van chemisch afval uit de school. Dit aspect van de omgang met chemicaliën is een belangrijk onderdeel van de milieubewuste opvoeding in de chemielessen. Aangezien een gasaansluiting noodzakelijk is hier spreken we van een chemisch labo. Dit labo dient bijgevolg in orde te zijn met alle veiligheidsvoorschriften voor een chemisch labo. Dienen o.a. aanwezig te zijn:

- Veiligheidstekens
- Brandblustoestel
- Emmer met zand
- Branddeken
- Metalen papiermand
- Labojassen
- Veiligheidsbrillen
- Oogdouche of oogwasfles
- Beschermende handschoenen
- EHBO-kit met brandzalf
- Wandplaat en/of lijst met - P en H-zinnen (fysiek of digitaal)
- Wettelijke etikettering van chemicaliën
- Twee efficiënte vluchtuitgangen voor snelle evacuatie van het lokaal
- Een noodstop op de tafels waarbij water/elektriciteit en gas in één handbeweging worden afgesloten

Biologielokaal

- Verplaatsbare leerlingenwerktafels
- Watervoorziening voor en/of achteraan in het lokaal met ruime uitgietsbakken.
- Opstellingsmogelijkheid voor langdurige experimenten
- Koelkast voorzien van een vriesvak (deze kan zich ook in de voorraadkamer bevinden)
- Voorzieningen om leerlingenproeven uit te voeren met microscopen en preparaten
- Gas aansluiting¹⁶ is in een biologielokaal geen noodzaak. Bij experimenten waarbij verwarming noodzakelijk is kan gewerkt worden met elektrische verwarmingstoestellen

Chemie

Specifieke voorzieningen op vlak van labo-uitrusting:

- Glasmaterialen
- Chemicaliën
- Meetapparatuur en functionele apparaten

Fysica

- Materiaal in functie van demonstratieproeven voor de leerkracht en leerlingenproeven.
- Specifieke voorzieningen op vlak van labo-uitrusting:
  - Meet- en weegapparatuur
  - Sensoren en software

Biologie

- 2D- en 3D-materiaal van planten, dieren en organen (modellen en verse exemplaren)

STEM

- Een lokaal waarin STEM-projecten (ontwerpen & onderzoeken) gerealiseerd kunnen worden.
- Een gevarieerd aanbod van technische hulpmiddelen en constructiematerialen in functie van de realisatie van ontwerpen.
- Een gevarieerd aanbod van labo-uitrusting, meetinstrumenten en sensoren in functie van wetenschappelijk onderzoek.

SC7: Burgerschapscompetenties met inbegrip van competenties inzake samenleven

Voor het realiseren van deze leerplandoelen zijn enkel de generieke minimale materiële vereisten van toepassing.

SC8: Competenties met betrekking tot historisch bewustzijn

- Een historische atlas (analoog of digitaal)
- Een tijdlijn (analoog of digitaal) die de periodes van het westers referentiekader weergeeft

SC9: Competenties met betrekking tot ruimtelijk bewustzijn

- Een lokaal met analoge topografische wegen-, land- en wereldkaarten (eigen regio, België, Europa, de wereld, ...) op verschillende schalen
- Een analoge bodemkaart van de eigen regio
- Voorbeelden van andere analoge en/of digitale kaarttypes
- Voldoende schoolatlassen en kompassen
- Voldoende laptops/tablets met courante geografische software waaronder Google Earth, Mappy, Geopunt, routeplanners openbaar vervoer, Google Maps, buienradar, Indexmundi, Gapminder
- Gesteentecollectie en beperkt aantal (gids)fossielen
- Meettoestellen voor weerwaarnemingen
- Een globe

Het terrein is het labo van de aardrijkskunde en daarom dient de leraar de mogelijkheid te hebben om minimaal 1 extra-murosactiviteit/graad te organiseren in functie van de leerplanrealisatie.

SC 11: Economische en financiële competenties

Voor het realiseren van deze leerplandoelen zijn enkel de generieke minimale materiële vereisten van toepassing.

SC 13: Leercompetenties met inbegrip van onderzoekcompetenties, innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken

Voor het realiseren van deze leerplandoelen, zijn enkel de generieke minimale materiële vereisten van toepassing.

SC 15: Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties

Voor het realiseren van deze leerplandoelen, zijn enkel de generieke minimale materiële vereisten van toepassing.

SC 16: Cultureel bewustzijn en culturele expressie³⁶

Een lokaal met voldoende ruimte om de gekozen disciplines (zoals beeld, audiovisuele media, dans, muziek, drama) uit te voeren en is akoestisch

- Voor projecten/lesonderwerpen uit het domein beeld of projecten/lesonderwerpen met een deelcomponent beeld dienen ter beschikking te zijn
  - Het voor het project of lesonderwerp nodige discipline-eigen analoog of digitaal materiaal voor 2D/3D beeldend werken (zoals dragers: papier, canvas, tekentablet, ...)
  - Overzetters: potloden, penselen, stiften, ...
  - Materie: verf, klei, ...

³⁶ De school is niet verplicht alle domeinen aan te bieden. Afhankelijk van het keuzeaanbod van de school dient deze aan de minimale materiële vereisten voor dit specifiek domein/deze specifieke domeinen te voldoen.

- Hulpmiddelen: schaar, lijm, liniaal, ...
- Technologische hulpmiddelen (zoals hardware, software en nodige randapparatuur) voor het ontwerpen, ontwikkelen, bewerken, monteren en presenteren van beeld
- Grote werktafels (vrijstaand) en/of individuele tekentafels
- Voor projecten/lesonderwerpen uit het domein audiovisuele media of projecten/lesonderwerpen met een deelcomponent audiovisuele media dienen ter beschikking te zijn:
  - Het voor het project of lesonderwerp nodige discipline-eigen materiaal (zoals technologische hulpmiddelen: hardware, software, applicaties en nodige randapparatuur)
  - Mobiele apparaten voor het ontwikkelen, bewerken, monteren en presenteren van beeld en klank
- Voor projecten/lesonderwerpen uit het domein dans of projecten/lesonderwerpen met een deelcomponent dans dienen ter beschikking te zijn:
  - Het voor het project of lesonderwerp nodige discipline-eigen materiaal (zoals gepaste/geschikte muziek, decorstukken, rekwisieten, kostuums,...)
  - Klankinstallatie of instrument
  - Aangepaste vloer (niet rechtstreeks op beton)
  - Kleedruimtes met douche
- Voor projecten/lesonderwerpen uit het domein muziek of projecten/lesonderwerpen met een deelcomponent muziek dienen in functie van de behandelde leerplandoelstellingen ter beschikking te zijn:
  - Het voor het project of lesonderwerp nodige discipline-eigen materiaal (zoals aangepast instrumentarium of klankbronnen voor de leerlingen, partituren in de meest ruime betekenis van het woord, ...)
  - Klankinstallatie
  - Minstens één begeleidingsinstrument van goede kwaliteit (zoals piano, keyboard, gitaar, ...)
- Voor projecten/lesonderwerpen uit het domein woordkunst-drama of projecten/lesonderwerpen met een deelcomponent woordkunst-drama dienen ter beschikking te zijn:
  - Het voor het project of lesonderwerp nodige discipline-eigen materiaal (zoals decorstukken, rekwisieten, kostuums, grime, belichting, ...)
  - Teksten en inspiratieobjecten
  - Klankinstallatie
  - Een voor woordkunst en drama bruikbare vloer met bekleding (deze kan al dan niet bestaan uit verplaatsbare matten)

Vakkenkoppeling

Sleutelcompetentie 1: Lichamelijk, geestelijk en emotioneel bewustzijn/gezondheid

Basisvorming	Vakbenaming
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV LO

Gezien de transversale benadering van sommige van deze leerplandoelen, kunnen deze gekoppeld worden aan (een) andere inhoudelijke sleutelcompetentie(s). Hier geldt dan de vakkenkoppeling van de sleutelcompetentie(s) waaraan de doelen gekoppeld worden.

Sleutelcompetentie 2: Competenties in het Nederlands

Basisvorming	Vakbenaming
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV Nederlands

Sleutelcompetentie 3: Competenties in andere talen

Basisvorming	Vakbenamingen
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV Engels • AV Frans

Sleutelcompetentie 4: Digitale competenties en mediawijsheid

Basisvorming	Vakbenaming
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV Informatica

Gezien de transversale benadering van sommige van deze leerplandoelen, kunnen deze gekoppeld worden aan (een) andere inhoudelijke sleutelcompetentie(s). Hier geldt dan de vakkenkoppeling van de sleutelcompetentie(s) waaraan de doelen gekoppeld worden.

Sleutelcompetentie 5: Sociaal-relatieve competenties

Gezien de transversale benadering van deze leerplandoelen, worden deze gekoppeld aan minstens 1 maar bij voorkeur meerdere inhoudelijke sleutelcompetenties. Hier geldt dan de vakkenkoppeling van de sleutelcompetentie(s) waaraan de doelen gekoppeld worden.

Sleutelcompetentie 6: Wiskunde, exacte wetenschappen en technologie

Basisvorming	Vakbenamingen
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> ● AV Wiskunde
	<ul style="list-style-type: none"> ● AV Chemie
	<ul style="list-style-type: none"> ● AV Fysica
	<ul style="list-style-type: none"> ● AV Biologie
	<p>In alle studierichtingen kunnen volgende vakkenkoppelingen en/of geïntegreerd in de vakken:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● AV Aardrijkskunde ● AV Biologie ● AV Chemie ● AV Fysica ● AV Informatica ● AV Natuurwetenschappen ● AV Wiskunde
	<p>In de studierichting Technologische wetenschappen kunnen deze eindtermen ook gerealiseerd worden in de volgende vakken:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● TV Elektriciteit ● TV Elektromechanica ● TV Elektronica ● TV Mechanica ● TV Toegepaste fysica ● TV Toegepaste informatica
	<p>In de studierichting Bouwwetenschappen kunnen deze eindtermen ook gerealiseerd worden in de volgende vakken:</p> <ul style="list-style-type: none"> ● TV Bouw ● TV Mechanica ● TV Toegepaste fysica

Sleutelcompetentie 7: Burgerschapscompetenties

Basisvorming	Vakbenamingen
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> ● AV Geschiedenis ● AV Maatschappelijke vorming ● AV Cultuurwetenschappen ● AV Filosofie ● AV Gedragwetenschappen ● AV PAV ● AV Psychologie ● AV Sociologie ● AV Nederlands

Sleutelcompetentie 8: Historisch bewustzijn

Basisvorming	Vakbenaming
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV Geschiedenis

Sleutelcompetentie 9: Ruimtelijk bewustzijn

Basisvorming	Vakbenaming
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV Aardrijkskunde

Sleutelcompetentie 11: Economische en financiële competenties

Basisvorming	Vakbenamingen
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV Economie • TV Toegepaste economie • TV Recht

Sleutelcompetentie 13: Leercompetenties met inbegrip van innovatiedenken, creativiteit, probleemoplossend en kritisch denken, systeemdenken, informatieverwerking en samenwerken

Gezien de transversale benadering van deze leerplandoelen, worden deze gekoppeld aan minstens 1 maar bij voorkeur meerdere inhoudelijke sleutelcompetenties. Hier geldt dan de vakkenkoppeling van de sleutelcompetentie(s) waaraan de doelen gekoppeld worden.

Sleutelcompetentie 15: Ontwikkeling van initiatief, ambitie, ondernemingszin en loopbaancompetenties

Gezien de transversale benadering van deze leerplandoelen, worden deze gekoppeld aan minstens 1 maar bij voorkeur meerdere inhoudelijke sleutelcompetenties. Hier geldt dan de vakkenkoppeling van de sleutelcompetentie(s) waaraan de doelen gekoppeld worden.

Sleutelcompetentie 16: Cultureel bewustzijn en culturele expressie

Basisvorming	Vakbenamingen
Dubbele finaliteit	<ul style="list-style-type: none"> • AV Artistieke opvoeding • AV Muzikale opvoeding • AV Plastische opvoeding

Gezien de transversale benadering van sommige van deze leerplandoelen, kunnen deze gekoppeld worden aan (een) andere inhoudelijke sleutelcompetentie(s). Hier geldt dan de vakkenkoppeling van de sleutelcompetentie(s) waaraan de doelen gekoppeld worden.

Bijlage: handelingswerkwoorden

Voor de handelingswerkwoorden uit de leerplandoelen die wat meer duiding nodig hebben, volgt hierbij onderstaande tabel met synoniemen of toelichting.

Handelingswerkwoord	Synoniem	Toelichting
Analyseren		Verbanden zoeken tussen gegeven data en een (eigen) besluit trekken
Beargumenteren	Verklaren	Motiveren, uitleggen waarom
Beoordelen	Evalueren	Een gemotiveerd waardeoordeel geven
Berekenen	Berekeningen uitvoeren	
Berekeningen uitvoeren	Berekenen	
Beschrijven	Toelichten, uitleggen	
Een (...) cyclus doorlopen	Een (...) proces doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken
Een (...) proces doorlopen	Een (...) cyclus doorlopen	Via verschillende fasen tot een (deel)resultaat komen of een doel bereiken
Evalueren	Beoordelen	
Gebruiken	Hanteren, inzetten, toepassen	
Hanteren	Gebruiken, inzetten, toepassen	
Identificeren		Benoemen; aangeven met woorden, beelden ...
Illustreren		Beschrijven (toelichten, uitleggen) aan de hand van voorbeelden
Interpreteren		Betekenis geven aan
Inzetten	Gebruiken, hanteren, toepassen	
Kritisch omgaan met	Kritisch gebruiken	
Kwantificeren	Beredeneren door gebruik te maken van verbanden, formules, vergelijkingen ...	
Onderscheiden		Het onderscheid aangeven tussen

Onderzoeken	Onderzoek voeren	Verbanden zoeken tussen zelf verzamelde data en een (eigen) besluit trekken
Onderzoek voeren	Onderzoeken	
Reflecteren over		Kritisch nadenken over en argumenten afwegen zoals in een dialoog, een gedachtewisseling, een paper
Testen	Toetsen	
Toelichten	Beschrijven, uitleggen	
Toepassen	Gebruiken, hanteren, inzetten	
Toetsen	Testen	
Uitleggen	Beschrijven, toelichten	
Verklaren	Beargumenteren	